Inhoud

Inleiding: Wij zijn de uitzondering 7

1. Waarom je soms wapens nodig hebt voor vrede (en waarom wapens vrede ook in de weg zitten) 17
2. Waarom samenwerken werkt: de keuze tussen de rechtsorde en de maffiaorde 52
3. Waarom de afwezigheid van oorlog niet per se vrede betekent en hoe je tot die vrede komt 78
4. Wat jouw boodschappen met oorlog te maken hebben 107
5. Waarom vrede begint bij jou 117

Nawoord: Vrede vraagt om actie 137
Dankwoord 143

Inleiding:
Wij zijn de uitzondering

In Sierra Leone leerde ik dat een land ineen kan storten. Als jong echtpaar kwamen Robbert, mijn man, en ik in augustus 1994 aan in Sierra Leone. Ik was 28 jaar oud en het was onze eerst echte 'posting': een verhuizing voor langere tijd naar het buitenland. Sierra Leone, ik had het tot dan niet op een kaart kunnen aanwijzen, maar een blik in de atlas leerde mij dat het in West-Afrika lag. Er woedde een burgeroorlog, ontdekte ik ook. Er was zelfs kortgeleden een Nederlands gezin vermoord bij een aanval op een ziekenhuis op het platteland. En toch gingen er niet echt alarmbellen bij ons af. We kregen geen veiligheidstraining, dat was in die tijd nog niet gebruikelijk. Eigenlijk dacht ik dat de oorlog voorbij was, maar hij bleek pas net begonnen. We waren door vrijwilligersorganisatie VSO geplaatst in de hoofdstad Freetown. We kregen allebei een kantoorbaan: ik werkte bij een pas opgerichte koepelorganisatie van ngo's, maatschappelijke organisaties die werkten aan armoedebestrijding, gezondheidszorg en opbouw van het land. Robbert was juist bij de overheid geplaatst, bij de afdeling die de samenwerking met ngo's moest coördineren en reguleren. Een slimme zet, die dubbelplaatsing!

Eenmaal in Freetown aanbeland, laafden wij ons aan de klamme warmte, levendige straten, prachtige stranden en aan de dans en muziek. Als vrijwilligers kregen Robbert en ik een kleine vergoeding, waar je net van rond kon komen. We konden de dure producten uit de enige supermarkt van de stad niet betalen en een westers restaurant zagen we alleen vanbinnen als iemand van een ambassade of de Wereldbank ons mee uit nam. We aten veel witte broodjes met smeerkaas. Te veel. Ik kon geen smeerkaas meer zien en heb het sindsdien nooit meer gegeten! Voor vlees moest je de dieren levend kopen en zelf slachten, dus dat was direct van ons menu verdwenen. We aten geregeld op de markt, op houten krukjes onder een tentzeil. De straten roken naar kerosine, van de kookstelletjes en de lampjes die de marktkraampjes en huizen verlichtten. Ook de onze.

Sierra Leone was arm. Golfplaten huisjes stonden op modderige erven. Nederlands slachtafval – varkenspootjes die in blauwe tonnen op de markt stonden – was populair voedsel. Net als auto's en bussen die in Europa waren afgedankt. Op de stadsbussen stonden de Nederlandse bestemmingen nog aangegeven. Hallucinant vond ik dat, want niemand daar wist wat die plaatsnamen betekenden.

Dans, verhalen en muziek waren ook alom aanwezig. Op kantoor, waar we aan het einde van de dag de muziek aanzetten en een dansje deden, in de donkere kroegen, in taxibusjes, op straat. Als ik op straat liep, werd ik regelmatig spontaan ten huwelijk gevraagd. 'No you wowo,' moest ik dan zeggen van mijn taaljuf: 'Nee, je bent lelijk.' Dan werd het ongemak vrolijk weggelachen en kon je weer door.

Maar de spanning van de oorlog was ook voelbaar. Want rebellen trokken op richting de hoofdstad. De oorlog draaide onder meer om controle over de diamanthandel, maar verspreidde zich steeds verder over het land. Jongens werden ontvoerd en tot gedrogeerde kindsoldaten gemaakt. De verhalen over moorden, verkrachtingen en brute verminking bereikten de hoofdstad. Waar ik ook heen ging, ik nam altijd een transistorradiootje mee. Zo bleef ik via het BBC-programma *Focus on Africa* op de hoogte van de opmars van de rebellen. En ik was niet de enige. Als het programma begon, klonk de begintune door de straten. Iedereen liep met een radio voor het laatste nieuws.

Na negen maanden moesten we vertrekken. Binnen 24 uur werden wij geëvacueerd, omdat rebellen oprukten en enkele collega's waren ontvoerd. Daar stonden we opeens op Schiphol. Terug in het veilige Nederland. Uiteindelijk duurde het nog maanden voordat Freetown viel. Onze collega's werden vrijgelaten, maar niet voordat ze negen maanden met rebellen mee door de bush hadden moeten trekken. De alles verscheurende oorlog zou nog tien jaar voortduren. Ons restte slechts een gevoel van onmacht en onrechtvaardigheid. Want wij gingen, zij bleven…

Een van de inzichten die hard bij mij binnenkwamen in Sierra Leone, was dat niet ieder land op een pad naar vrede en welvaart is. Dat het land betere tijden had gekend, was voelbaar.

In de hoofdstraten van de stad stonden statige stenen woonhuizen met grote balkons. Inmiddels bladderde de verf af en waren tuinen overwoekerd. Chique boetiekhotels lagen er verlaten bij, verscholen in de jungle aan het prachtige strand River No.2 net buiten de stad. En de stad herbergde een van de oudste universiteiten van het continent.

Sierra Leone was weliswaar nooit rijk geweest sinds de onafhankelijkheid in 1961, maar had een goed onderwijssysteem en rijke bodemschatten. Zoals diamanten. In de loop van de negentiende eeuw hadden zo'n 70.000 voormalige tot slaaf gemaakten uit het Verenigd Koninkrijk zich in het land gevestigd, vandaar ook 'Freetown' als hoofdstad. De mensen die ik daar ontmoette waren veelal nazaten van deze migranten, de Krio. Ze waren goed opgeleid en trots op hun historie. En nu lag alles in puin.

Dat vrede niet vanzelfsprekend was, wist ik al. Mijn moeder is opgegroeid in Velp, bij Arnhem. In 1944 besloten de geallieerden een Duits konvooi in dat dorp onder vuur te nemen. De inwoners van Arnhem waren geëvacueerd, die van Velp niet. Ongelukkigerwijs was mijn oma met haar twee zoons in de tuin toen een vliegtuigbom insloeg. Mijn oma stortte zich op haar kinderen. Die bleven leven, zij overleed. Mijn moeder, de oudste, moest het als tienjarige zonder haar moeder stellen. Zij kent de angst die oorlog teweegbrengt. Zij heeft ervaren hoe het is om bij ieder vliegtuig in spanning te zitten – 'Zou er een bom uit vallen?' Zij weet hoe het is om opgesloten te zitten in een kelder terwijl er boven je gevochten wordt. Hoe het is om je eten bij elkaar

te sprokkelen en maar af te moeten wachten wat de dag van morgen zal brengen.

Ze sprak er weinig over toen ik klein was, maar het verdriet van dat verlies, en het besef van de brute vernietigingskracht van oorlog, waren voelbaar in ons gezin. Toch bleef oorlog voor mij iets van vroeger of ver weg. Het stond voor mij niet in verbinding met mijn leven in het veilige en vreedzame Nederland. Dat was 'af', werd er gezegd. Ik zag de geschiedenis als een hoopvolle lijn omhoog. Niet iedereen op de wereld was even ver gevorderd op die lijn, maar we waren allemaal op weg. Een weg omhoog van ellendig naar steeds een stukje vreedzamer, rechtvaardiger en welvarender. Tot het 'af' was. Wat een vreugdevolle naïviteit!

In Sierra Leone spatte die illusie voor mij uiteen. Sierra Leone was op weg naar beneden. Een land kan neergaan, de geschiedenis kan kantelen. En als andere landen kunnen instorten, kan dat hier in Nederland, en ook in België niet ook gebeuren? Mijn wereldbeeld veranderde. Hoe meer ik reisde, hoe meer ik ontdekte dat de welvarende, vreedzame en democratische samenleving een uitzondering is, een eiland. Niet de regel. Maar wel een eiland waar iedereen naar snakt. Ik leerde dat onze rijkdom en de armoede elders met elkaar in verband staan. En over de enorme weerbaarheid en kracht van mensen die blijven strijden voor rechtvaardigheid, elkaar helpen in solidariteit, samenwerken en overleven met de overtuiging dat zij dat pad naar boven vinden. En anders hun kinderen wel. Dat pad is er, maar we moeten het zelf aanleggen.